

HISTORIOGRAFIJA O FRANCUSKOJ REVOLUCIJI UOČI DVJESTOGODIŠNJICE (L'HISTORIOGRAPHIE DE LA RÉVOLUTION FRANÇAISE A LA VEILLE DU BICENTENAIRE)

Michel Vovelle

Je li revolucija »završena«?

Neka mi bude dopušteno da započnem jednom dosjetkom, ali gorkom dosjetkom: ona me podsjeća na moj prvi susret s Albertom Soboulom, a to bijaše, ako me sjećanje ne vara, 1958. Kao mladi diplomirani historičar angažirao sam se na znanstvenom polju s namjerom da se bavim revolucijom. Kad sam se konzultirao s Albertom Soboulom, on mi bez oklijevanja reče: »Zašto želiš raditi na francuskoj revoluciji? To više nikoga ne zanima.« Paradoksalna opaska: on sam, braneći tada svoju tezu, bio je na vrhuncu svog stvaranja, a daleko od toga — što ćemo odmah vidjeti — da je bio jedini ili osamljen.

Treba ipak da se prisjetim te pesimističke rečenice kad razmislim kako se ta ideja u posve različitoj perspektivi razvijala. Ono što na duhovit način izražava A. Soboul 1958. brzo će prihvatiti François Furet definirajući revoluciju kao »hladan predmet«, da bi 1978. izjavio (*Shvatiti revoluciju*) »Revolucija je završena«, rečenicu koju on komentira 1986 (*Le Nouvel Observateur*, 28. veljače): »Kada sam napisao da je revolucija završena, to treba shvatiti kao način izražavanja želje i utvrđivanja činjenice.«

Ne sumnjičimo François Fureta zbog ubojitih primisli. On zauzima stav na razini želje i smatra ne samo da je stanovita historiografija o francuskoj revoluciji preživjela već da bi jedna druga, smirenija ili nesumnjivo znanstvenija, mogla oživjeti. Zato bi trebalo predmet prepirke prekriti opravdanim izrazom »ljepote smrti«.

Time on samo obazrivo prenosi jednu od novih prihvaćenih ideja izraženu često vrlo banalnom izjavom: zar nije već sve rečeno ili, točnije, napisano o francuskoj revoluciji? Kakve preinake unijeti u to događajno tkivo bez tajni? Ili, još perfidnije, nije li francuska historiografija postala sklerotična ponavljajući se, dogmatski se zatvarajući, spremna da svježinu novih otkrića prepusti drugima, možda Anglosaksoncima, čija se aktivnost na tom području ističe, a pristupaju joj bez predrasuda.

Između utvrđivanja činjenica i kritičkog osvrtu nameću se neke realnosti na prekretnici 80-ih godina u ocjeni tog kolektivnog pejzaža. Povijest revolucije, koja se predavala uoči drugoga svjetskog rata gotovo na svim

sveučilištima Francuske, nazadovala je u nastavnim programima osnovnog i još više srednjeg obrazovanja i danas se predaje samo na nekoliko njih, izuzimajući Sorbonu — je li Pariz opkoljena tvrđava? — i to u Rouenu, Toursu, Dijonu ili Aixu. Riječ je o bijedi jedne pedagogije koja nije imala poticaja o čemu svjedoče poteškoće oko preživljavanja velikih zbirki dokumenata (*Arhivi Parlamenta*).

Prije preuranjenih zaključaka možda bi bilo dobro da se preispitamo i da bez vraćanja do potopa upotrijebimo »flash back« nuždan za ocjenu pravg stanja stvari.

»Flash back«: slava i bijeda revolucionarne historiografije

Može se govoriti o zlatnom dobu historiografije revolucije ako uzmemo u obzir ono što bi Pierre Chaunu nazvao »horizontom 1900«, i ono što bih ja rado nazvao Jaurèsovom epohom. Tada Jaurès ne završava samo opširnu sagu *Socijalističke historije revolucije*, već je, kako kaže, piše u trostrukom svjetlu Micheleta, Marxa i Plutarha, uvodeći u svakom slučaju, makar samo kao anticipaciju, praksu odlučno znanstvenog pristupa, ali i doprinosi pod pokroviteljstvom Skupštine (*Chambres Parlementaires*) stvaranju glasovite Komisije za istraživanje i publikaciju tekstova i dokumenata koji se odnose na ekonomsku i socijalnu historiju francuske revolucije. Na poprištu gdje se susreću znanstvenici svih zemalja — Minzes, Loutchisky, Kareiew, pioniri u proučavanju agrarne historije revolucije — nastaje povezanost tada velikih ličnosti francuske škole: Alphonse Aulard, prvi na katedri Historije revolucije na Sorboni vodi polemiku s Albertom Mathiezom posredstvom suočavanja heroja-Dantona protiv Robespierrea. Bilo je to »radikalno« čitanje protiv »socijalističkog« čitanja.

Ali taj polemički aspekt ne prikriva izuzetnu plodnost istraživanja koja je, od Mathieza do Lefebvrea, i Soboula sve do jučer postavila temelje školi, raznovrsnoj u svom kontinuitetu i nositeljici postepeno izgrađivane rasprave o revoluciji.

Osvajačka i samouvjerena historiografija?

Je li ta »jakobinska« škola bila samouvjerena? To se možda i previše isticalo. Svakako je bila osvajačka: od radionica političke historije za koju su znali da je se neće pridržavati, ovi majstori počevši s Mathiezom (*Društveni pokret i skupi život u vrijeme Terora*) pa preko Lefebvrea (onoga Georges-a Lefebvrea koji je pisao o *Seljacima Sjevera za vrijeme francuske revolucije* ili *Veliki Strah*), do vrhunca u *Pariškim sankilotima u godini II*. Alberta Soboula, razradili su socijalno čitanje francuske revolucije, uvodeći postepeno na scenu seljačke, a zatim urbane mase, predlažući shemu objašnjenja »Buržoaske revolucije uz podršku puka« koja bi predstavljala originalnost francuskog revolucionarnog puta u modelu u kojem se spajaju buržoaska, građanska i seljačka revolucija, a o njihovim razlikama govorio je Georges Lefebvre.

Je li taj jakobinski model bio marksistički? I jest i nije! Prihvaćao je naravno pretpostavku nužne promjene utemeljene na razvoju socijalnih struktura i proizvodnih snaga krajem XVIII. stoljeća jednako i možda više nego na evoluciji ideja. Ali taj je model bio dovoljno širok i uvjerljiv da privuče historičare koji od Marcela Reinharda do Jacquesa Godechota, da citiram samo neke, ostaju više jakobinci nego marksisti. Može se govoriti o istinskom procvatu u godinama od 1950. do 1960, kad se u Parizu, razvedrajući posljednje godine Georges Lefebvrea skupljala čitava plejada istraživača: A. Soboul, J. R. Suratteau, kao i oni iz inozemstva, G. Rudé, A. Saïta, R. Cobb, Tonnesson, W. Markov ili K. Takahashi. Reklo bi se da francuska revolucija nije nikada privukla toliko ljudi; a ipak mi je upravo tada Albert Soboul uputio riječi razočaranja koje su me potakle na to razmišljanje.

Soboul ima pravo: u to se vrijeme kriza već nazirala.

Jedna druga historiografska klima

Krajem pedesetih godina prisustvujemo pravom trijumfu časopisa *Annal E.S.C.* (*Economies, Sociétés, Civilisation*; primjedba prevodioca), tih »drugih *Annala*«, što ih je uređivao Fernand Braudel koji je tada objavio svoj slavni članak o »Dugom trajanju« (1958). Za njega kao i za čitavu struju koju on predstavlja revolucija pripada popratnim fenomenima, ona je mali val u povijesti nastao »skretanjima dugog trajanja« i »mnoštvom polagane povijesti« koji po njegovom mišljenju sadrže bitno. Ona zapravo proizlazi iz onog što Braudel s neskrivenim prezirom svrstava u red »patetično dosadnog«.

Trijumf dugog trajanja na poprištima socijalne historije i uskoro historije materijalne civilizacije, a zatim mentaliteta (*Dulje vrijeme* od R. Mandroua) i uskoro historijske antropologije teži da se zgusne u »nepokretnoj historiji« E. Le Roy Laduriea.

Veliko je bilo iskušenje za brojne istraživače da se upuste u proučavanje »dugog trajanja«. Tko od nas nije tome podlegao ma kako kratko bilo, i to bez žaljenja? Ja sam se odvažio u *Smrti na Zapadu od 1300. do naših dana* prikazati jednu višestoljetnu fresku gdje se nameće dugo trajanje. Međutim na određenom području revolucionarnih proučavanja takva nepovoljna situacija bila je popraćena, u onim 1960-im godinama frontalnim napadom na prihvaćene stavove.

Veliki napad

Ova ofenziva je krenula iz više ishodišta: ona je našla svoje prve pobornike u anglosaksonskim školama (kod A. Cobbana u *Mitu o revoluciji*, ili preko Atlantika, kod G. Taylora *Nekapitalističko bogatstvo u počecima francuske revolucije*). No ta je struja bila vrlo brzo prenesena u Francusku gdje je knjiga François Fureta i Denisa Richeta *Francuska revolucija* dolila 1965. ulje na vatru. Ako sažmemo u nekoliko propozicija seriju argumenata koji odsada ulaze u historiju historiografije, vidimo da se napad odnosio na više međusobno vrlo povezanih tema.

O uzrocima i socijalnoj interpretaciji revolucije tamo gdje je Cobban poricao svaku socijalnu uzročnost suprotstavljanja koje je za njega bitno političkog karaktera, drugi su osporavali realnost reakcije plemstva u počecima revolucije a usto još i postojanje ili snagu prave buržoazije u Francuskoj od konca XVIII. stoljeća, naglašavajući da je znatan dio kapitala u industriji i poduzećima okrenutim prema budućnosti bio u rukama plemstva (Taylor). Nije li između »progresivnog« plemstva slobodoumnog i otvorenog prema novim idejama i gornjeg sloja buržoazije postojao konsenzus u okviru »elite« drage D. Richetu i nekim drugima i je li u tim uvjetima revolucija bila potrebna, nije li mogla biti izbjegnuta ili stabilizirana u fazi reformističkog kompromisa ustavne monarhije?

Kad se razmišlja, to je iznenađujući zaokret. Nešto manje od dvadeset godina prije, godine 1946, Daniel Guérin je u djelu *Buržuji i Goloruki, borba klasa u francuskoj revoluciji*, pisao u svjetlu teorija o permanentnoj revoluciji. Vidio je u revolucionarnoj dinamici pokret prerano zaustavljen makjavelizmom, montanjarske buržoazije, koji je bio nosilac svog vlastitog nadižanja u odnosu na proletersku revoluciju. To je bila avanturistička hipoteza koju je Soboul konkretnom analizom socijalnog sadržaja pariških sankilota morao oboriti.

Odsada u mišljenju historičara koje počinjemo nazivati »revizionistima« jer namjeravaju revidirati od temelja do vrha prihvaćene sigurne spoznaje, radi se naprotiv o pokretu koji je išao predaleko. Kompromis je bio moguć i blizak »sretne godine« 1790. »Skretanje« revolucije koje se odvija od 1791. do 1794. prouzrokovano je neumjesnim uvlačenjem narodnih masa gradskih ili seljačkih, mobiliziranih na osnovi njihovih tradicionalnih zahtjeva u vezi s agrarom ili sredstvima za život na paseističkom programu.

Taj pojam »skretanja« revolucije povlači za sobom ponovno ispitivanje same ideje pokreta u usponu od buržoaske revolucije prema demokratskoj revoluciji godine II. u čemu François Furet vidi (u svom *Katekizmu francuske revolucije*) tragove finalizma, budući da ponovo stavlja u pitanje dotada prihvaćenu teoriju okolnosti, prema kojoj bi zbog odupiranja unutarnjoj kontrarevoluciji kao i koaliciji monarhističkih snaga, trebalo izvršiti radikalizaciju zasnovanu na trenutnom ali djelotvornom savezu jednog dijela buržoazije i pučkog pokreta. Je li revolucija sanjala o takvim opasnostima stvarajući tigrove od papira da bi se prepustila mahnitosti kojom se trkala? Upravo niče druga rasprava o revizionizmu u ovom snopu kritika.

Nova faza, nova podjela?

Moja generacija historičara — koji su ušli u peto desetljeće malo nakon 1980. g. — strogo osuđuje potres i njegove posljedice što ih je izazvao napad u vezi s pobjedom Novih *Anala*. Upravo tada smo postali svjesni uzmicanja položaja francuske revolucije ne samo u istraživanju ili pedagogiji već i u senzibilitetu i kulturi koji su joj postali strani.

Bismo li rekli da nova faza ili revolucija iz snova počinje 1968. g. (kada je Braudel preuzeo *Anale*; primjedba prev.). Argument bi nesumnjivo bio

prejednostavan. Pa ipak upravo u godinama koje su slijedile nakon tog pokreta kad se želio praznik jednako kao i revolucija, vidjeli smo kako se broj rasprava o revolucionarnom prazniku povećava: znanstveni skup u Clermond-Ferrandu 1974, radovi Monea Ozufa i Michela Vovellea 1976. Kao praznik, ali ne samo kao takav revolucionarni događaj ponovo izbija na površinu. Prepirka između »jakobinaca« i »revizionista« koja je, čini se, bila zaglibila u vrstu rovovskog rata, često bez elegancije ponovo oživljava u korist istraživanja.

U »jakobinskom« taboru...

U onom što ćemo mi, da pojednostavnimo, nazvati jakobinskim taborom, provokacije u najboljem smislu riječi dovele su do korisnih razmišljanja: kako o konceptu buržoazije, koji od Guizota do Lefebvrea nije bio dovoljno jasno određen, a upotrebljavali su ga u širem ili užem, a katkada i kontradiktornom značenju. Radovi kao oni Réginea Robina (*Francuska u 1789 — Semur en-Auxois*) mnogo su pomogli rasvjetljavanju problema nudeći sliku jedne miješane ili prijelazne buržoazije karakteristične za tu fazu u kojoj svijet rente još prevladava nad svijetom profita. Upravo se kod nje može također otkriti u razmišljanju o konceptu slobode u parlamentarnoj raspravi za vrijeme Turgotova edikta o slobodi pobiranja zrnja 1776. g. — analiza bez podilaženja, dvosmislenosti i kontradikcija u poimanju elita uoči revolucije.

Istovremeno kad su Albert Soboul i njegovi učenici produbljivali svoja istraživanja na polju agrarne historije (studije o podavanju vlasteli i o kraju feudalizma) i urbane historije (radovi o pariškom pučkom pokretu) drugi su istraživači jednakog senzibiliteta (Michel Vovelle) predlagali novo čitanje religiozne ili kulturne historije revolucije i nastojali postaviti temelje historiji revolucionarnih mentaliteta pripajajući tako istraživanju nove teritorije.

U redovima revizionista

U međuvremenu stvari su se također promijenile u redovima »revizionističke« škole čiji je uspjeh nesumnjiv ne samo u Francuskoj već i u anglosaksonskim zemljama i u jednom dijelu Evrope, do te mjere da se možemo pitati nije li u toku nova vulgata koja će zamijeniti staru.

To je ipak obnova. Knjiga *Shvatiti francusku revoluciju* koju F. Furet objavljuje 1978. nastavlja prijedloge iz 1965. uz posebnu modifikaciju. Daka-ko, on se vraća na osudu teorije uvjetovanosti, ali kaže citirajući Quineta: »Ne nije nužnost stvari dovela do sistema Terora. To su pogrešna mišljenja«, ili štoviše govoreći u svoje ime kaže »istina, Teror je dio revolucionarne ideologije«. Da bi analizirao te unutarnje izvore revolucionarnog odstupanja, F. Furet se oslanja na historičare XIX. stoljeća koje on u nekim slučajevima ponovo otkriva: ako ne Tocquevillea, ili Quineta koji ne bijahu zaboravljeni, ono svakako Augustina Cochina, konzervativnog monarhističkog historičara s početka stoljeća od kojeg on posuđuje ideju da nova demokratska i ru-

soistička društvenost masonskih loža i intelektualnih udruženja utire put »jakobinskoj« mašini u preuzimanju i potpunom konfiskaciji revolucije. Pri tom iznosi onaj koncept pučkog suvereniteta iz kojega izvodi »kalup totalitarizma« (*Shvatiti franc. rev.*, str. 232), smatrajući da već »1789. otvara razdoblje historijskog skretanja«.

U tom novom čitanju francuska revolucija dobiva ponovo stanovitu koheziju (daleko smo od »skretanja«) s obzirom na to da stječe status temeljnog događaja, ali nažalost ne u povoljnom smislu, jer sadrži već u ključima totalitarna skretanja XX. stoljeća. Još više od Cochina, Furet nastavlja mišljenje Talmona (*Počeci totalitarne demokracije*). Rousseau se napada kao nosilac ideja kolektivnog odlučivanja i nacionalnog suvereniteta kojima su se jakobinci napajali: »Kriv je Rousseau«, zaključuje Jacques Julliard koji dijeli to mišljenje (1986).

Buđenje kontrarevolucionarne historije

François Furet ne identificira se, i to je rekao, s otvorenom kontrarevolucionarnom historiografijom čije je nedavno buđenje otprije dvije ili tri godine izazvano djelomično približavanjem dvjestogodišnjice. Je li kontrarevolucija uistinu ikada i nestala? Ona je sačuvala svoje čvrste tradicionalne pozicije iz XIX. stoljeća u francuskoj akademiji (u brazdi Pierrea Gaxottea) ili u knjižarama. Toj staroj pomalo umornoj pjesmi sasvim je nedavno vraćen upadljiv vitalitet. Sitna karikatura u razmišljanju Françoisa Fureta, slika jedne totalitarne revolucije, predvorje Gulaga doživljava pravi uspjeh. Revolucija izjednačena s Terorom i krvoprolićem postaje apsolutno zlo. Razvija se čitava književnost o temi »franko-francuskog genocida« počevši od često smjelih procjena o broju mrtvih u vandejskom ratu: 128000, 400000 pa zašto ne i 600000? Neki historičari, iako nisu stručnjaci na tom području, uložili su sav svoj veliki moralni autoritet kao primjerice Pierre Chaunu, da prošire tu raspravu anateme, diskvalificirajući u samom početku svaki pokušaj da se sačuva zdrav razum. Takva historija, s obzirom na podršku koju ima zauzima vidno mjesto u mas-medijima kao i u jednom dijelu štampe. Je li njezina zadaća da nam sakrije autentičnija gledišta područja revolucionarnih istraživanja koja su danas u punom procvatu?

Pravi preporod jednog područja

Prikazati pravo stanje aktualnih poprišta istraživanja revolucije zadatak je koji olakšavaju uvjeti proslave dvjestogodišnjice jer ona stimulirajući potražnju bolje pokazuje karakter proizvodnje. Izvještaji koje u *Historijskom časopisu (Revue historique)* povremeno daje Jacques Godechot o plimi izdanja pružaju dosta sigurne dokaze. Međutim, bilten koji već četiri godine izdaje Komisija za historijska istraživanja (C.N.R.S.) u povodu dvjestogodišnjice revolucije, recenzirajući programe istraživanja i rasprave o njoj, pruža još sigurniji iskaz o tendencijama istraživanja kakvo se danas prakticira u Francuskoj i u svijetu.

Nemojmo kriti da neke od tih pretpostavki još treba interpretirati: i dok obilna izdavačka djelatnost posljednjih godina otkriva također fenomen mode kao i predrasude podržavane mas-medijima, mnogo više nego što odražava autentični pokret istraživanja, dotle istovremeno znanstvene zbirke i publikacije tekstova i dokumenata (*Arhivi Parlamenta*) jedva mogu preživjeti. Ovdje se dotičemo problema suprotstavljanja jezika znanstvenika i onog koji prenose mas-mediji, no na to ćemo se vratiti.

Nakon što smo poduzeli te mjere opreza, neka nam ipak bude dopušteno da pokušamo prikazati sliku ili bilancu napredovanja.

Ponovno otkriće politike

Suvremena historiografija revolucije koja slijedi klasični redoslijed izlaganja vidjela je kako se zaustavlja pokret sutona političke historije, izražen u svim granama historije pod utjecajem *Škole Anala*. Ovdje je objavljeno značajno prevrednovanje politike. Hoćemo li iz toga izvući jedan od zaključaka na temelju novog »revizionističkog« čitanja kakvo je obavio François Furet? Istina je da ono definira vrlo specifičan pristup politici u okviru jedne konceptualizirane historije prema izrazu autora, koja se ne osvrće previše na rezultate istraživanja područja, što ga François Furet uopće ne cijeni, već se da bi obogatila svoj eksplikativni model radije okreće regresivnom ponovnom otkrivanju prethodne historiografije oslanjajući se na Tocquevillea, Quineta, Marxa, i naravno na Augustina Cochina. To međutim nije jedina škola koja se bavi područjem revolucionarne politike: posebnu pažnju treba obratiti onoj drugoj struji u kojoj se, počevši s analizom rasprave što su je vodili leksikolozi koji su ujedno historičari, ostvaruje približavanje sadržajâ — bilo da se radi o jakobincima ili o pučkom pokretu i njegovim glasnogovornicima — Hébertu ili drugima. Studije Jacquesa Guilhaumoa ili Annie Geoffroy, kao i ostalih, u tom su pogledu vrlo značajne.

Bilo s koje strane se pristupa na tom se području javlja usklađenost u određenom broju pitanja a jakobinizam (Claude Mazauric, *Jakobinizam i revolucija*, 1984) doista je tipičan za ove centralne probleme u kojima se kristalizira rasprava o samom smislu revolucije.

Historija ljudi: dvosmislenosti biografije

U srcu tog ponovnog otkrivanja politike biografski pristup zauzima dvosmisleno mjesto. Jučer se govorilo s punim pravom o zalazu, sanjajući o velikim raspravama početka stoljeća — Danton protiv Robespierrea, Aulard protiv Mathieza. Mogli smo pisati poput Luciena Febvrea o »historiji koja nije više naša«. Zatim je tek nedavno na polju revolucionarnih biografija koje je, činilo se, bilo unaprijed rezervirano samo za akademske historičare došlo do povratka: Saint-Just, Danton, Mirabeau, Madame Roland, Lucile i Camille Desmoullins ponovo nalaze nove često kvalitetne biografije na način koji mnogo toga otkriva. To nije specifična crta revolucionarnog poprišta, jer taj povratak biografije koji smo analizirali (specijalni broj časopisa *Prostor-vrijeme*,

1986) jedna je od glavnih karakteristika današnje historiografije u pomanjkanju identifikacije i personalizacije. Traže se heroji kao što se traže vlastiti korijeni. U svakom slučaju revolucionarna je historija spremna da osim velikih ličnosti valorizira i »studije slučaja« koji su pomogli obnavljanju same koncepcije biografije, priklanjajući se anonimnim ili poluanonimnim herojima čija avantura može isto toliko otkriti koliko i sudbina glavnih uloga: mislimo na majstora staklara Ménétreu, čiji je dnevnik proučavao Daniel Roche (*Dnevnik mog života*). I ja sam radio na tome da »progovore« dva takva anonimna lica revolucije, majstor stolar iz Aix-en-Provence, Joseph Sec, koji se otkriva (da li u potpunosti?) u svom praznom grobu masona i jakobinca, kao i pjesnik Théodor Desorgues, autor *Himne Najvišem Biću* od 20. prerijala godina II, primjer koji pokazuje granice umjetnika u revoluciji.

Sadašnji zaokret u biografiji ima u okviru proučavanja revolucije posebno značenje: zasniva se na praćenju procesa heroizacije, ili postumnog stvaranja velikih revolucionarnih ličnosti u samim njedrima kolektivne avanture: taj rad na imaginarnom pratila je na uzoran način jedna ekipa istraživača u interdisciplinarnoj studiji o »smrti Marata«.

Socijalna historija, historija masa

U svakom slučaju povratak politike kao i biografije neće moći prikriti bitno značenje te socijalne historije koja je zapravo politika masa u revoluciji a ostaje na tragu jakobinske historiografije bitni predmet istraživanja.

Ta historija ima svoja područja i svoje projekte. Pariško poprište koje je iz sociološkog i demografskog kuta iskrčio Marcel Reinhard a zatim Albert Soboul i njegovi učenici u odnosu na oblike pučkog pokreta još je daleko od toga da bude iscrpljeno: nadamo se da ćemo moći 1989. dati ako ne definitivnu, a ono barem preformuliranu sintezu cjeline tih radova. Zatim treba, ako mi dopustite izraz »deparizirati« historiju francuske revolucije i zauzeti sve više nacionalnog prostora. To je cilj što ga slijedi u Historijskom institutu francuske revolucije (Paris I) osnivanje nacionalnog centra za dokumentaciju na mikrofišima koje je u toku, a skupljaju se podaci koji sada miruju ili su sterilni, iz znanstvenih radova kako iz provincije tako i iz Pariza. U istom pravcu radi se i na prvim koracima *Historijskog atlasa francuske revolucije*. Na taj općenito formuliran program odgovor pokrajina je živ: radovi su se množili, kako o revolucionarnom i kontrarevolucionarnom Zapadu (Kolokvij u Rennesu, 1985. »Otpori prema revoluciji«) tako o Jugu u Provenci i Languedocu, o Dauphiné, i o Sjevernoj regiji. To je nabranje poprišta uoči dvjestogodišnjice nužno nepotpuno. U tim regionalnim okvirima različite grane socijalne historije revolucije svjedoče o neujednačenoj dinamici, dok ekonomska historija, unatoč nečim sjajnim radovima (D. Woronoff: željezna industrija, L. Bergeron: bankari i poslovni ljudi, Bruguière o špekulantima) ostaje previše zatvorena u krugu stručnjaka kao što je to možda demografska historija nakon snažnog poticaja Marcela Reinharda.

Ruralna historija nije mrtva

Ruralna historija nije nazadovala toliko u pristupu strukturama, gdje je Albert Soboul poticao sve do svoje smrti istraživanje o podavanju vlasteli i o njegovom iskorjenjivanju za vrijeme revolucije (teze J. N. Luca o *Seljaci- ma i feudalnim pravima u donjoj Saranti za revolucije* i od Guya Lemarchanda *Kraj feudalizma u pokrajini Caux*). Što se tiče pristupa socijalnoj dinamici, počevši od seljačkih pokreta pod revolucijom — u velikoj krizi u proljeće i jesen 1792, ali osim toga i u općem nezadovoljstvu protiv otkupa feudalnih prava u nekim pokrajinama 1790 — to je polje u punoj aktivnosti od radova A. Adoa (nažalost još nedovoljno poznatih) pa do M. Vovellea i J. Nicolasa koji obavlja ispitivanje nacionalnih razmjera (Kolokvij održan na Univerzitetu u Parizu u srpnju 1984. o pučkim previranjima u modernom vremenu, *Pučki pokreti i društvena svijest, XVI—XIX. stoljeća*, publ. J. Nicolas, Paris 1985).

Urbane historije

Urbane historije — sociologija i socijalni pokret duboko isprepleteni — idu svojim tokom obogaćeni priložima Soboula, Rudéa (konačno je nakon 25 godina prevedena na francuski njegova *Revolucionarna svjetina!*). Sistematski se istražuju velika otvorena područja: citirajmo bez pretenzija na cjelovitost proučavanje svjetine koje utječe na novo područje o jeziku i ponašanju nasilja (B. Conein o *Krvoprolićima u rujnu 1792*). Također je u toku sociološka studija federalizma u svojim različitim oblicima (vidi upravo izašlu kolektivnu publikaciju o *Jakobinskom federalizmu* 1986). U tom radu nakon Soboula (Pariz) ili Vovellea (Marseille) koji su proučavali grupe sankilota, nužno nastaje novi okret prema držanju i strategijama buržoazija u revoluciji počevši od prozopografije (kolektivne biografije, prim. prev.) elita i uglednih građana.

I na kraju ta se socijalna historija pridružuje političkoj historiji od koje je nedjeljiva u živom toku radoznalosti za seljačke kontrarevolucije, za način i razloge koji su čitav jedan dio slučajno naoružanih seljačkih masa odgurali u neprijateljstvo prema novom režimu: već navedeni kolokvij o *Otporima prema revoluciji* (Rennes 1965) u tom je pogledu primjeren. Niz naučnih hipoteza izrađen je nakon velike referencijalne teze Paula Boisa o *Seljaciima Zapada* čiji se zaključci danas katkada osporavaju (Roger Dupuy, D. Sutherland) u idejnoj raspravi koja nema ništa zajedničko s bijednim polemikama o franko-francuskom genocidu.

Usput o religioznom: naglasak na kulturnom

Analiziraju li se nove publikacije kao područja istraživanja i znanstvenih susreta, posebno jasno se očituje usmjerenje prema kulturnom a zatim prema mentalnom. Može li se govoriti o jednoj »devijaciji« prema imaginarnom na štetu proučavanja objektivnih okolnosti? Iako to nije specifično

samo za razdoblje revolucije, evolucija je ovdje posebno osjetljiva. Taj postupak izaziva nov pristup u temeljito obnovljenoj religioznoj historiji revolucije. Istraživao se problem dekristijanizacije, traumatični događaj koji unosi u čisto revolucionarne oblike religioznost i oslobođenje od tradicionalnih disciplina (M. Vovelle, *Religija i revolucija*, 1976). Upravo nedavno, ponovo otvarajući dosje o držanju francuskog svećenstva prema ustavnoj zakletvi iz 1790, Timothy Tackett (*Revolucija, Crkva, Francuska*, 1986) inzistirao je kako na vjerskim posljedicama tako i na neminovnom rascjepu što ga ona izaziva na čitavom francuskom prostoru, na razini odluke za ili protiv revolucije, tog strukturalnog događaja velike budućnosti.

Međutim specifičnije kulturni aspekti također usmjeravaju brojna istraživanja: revolucionarna tabula raza, izražena *vandalizmom*, direktivna politika osobito u predmetu jezika i dijalekta (D. Julia, J. Revel, M. De Certeau: *Politika jezika*) predstavljaju tek dio onog što je nekolicina njih izrazila pojmom »Kulturne revolucije« (S. Bianchi); na jednak se način ispituje čitava jedna inovacijska politika na području prirodnih i tehničkih znanosti, u umjetnosti, u stvaranju muzeja kao posljedice rađanja pojma nacionalne baštine što je dijalektička dopuna vandalskog uništavanja.

I na kraju bogato stvaralaštvo u književnosti, glazbi kao i u grafičkom i ikonografskom izražavanju epohe koja se pogrešno smatrala jalovom, potiče niz otkrića na dosad malo istraživanim područjima (M. Vovelle, *Francuska revolucija, Slike i Zapisi*, 1986).

Od kulturnog do mentalitetâ

Prijelaz od kulture do mentalitetâ izgleda lagan i prirodan. Unatoč slavnim prethodnicima (*Veliki Strah* Georges-a Lefebvrea), novi pristupi historiji mentaliteta naišli su na neke poteškoće da bi se nametnuli jednom području gdje je još lebdjela sjena Tainea i njegovih učenika. Uza sve to danas je gotova stvar (Michell Vovelle, *Revolucionarni mentalitet*) čak i onda kad se pitamo o licu i naličju tog »novog čovjeka« kojeg je francuska revolucija pokušala oblikovati a zahvaćenog, prema riječima G. Lefebvrea kontradiktornim udarima nade i straha, uključenog u novu društvenost, od kluba do praznika...

U samom srcu života ljudi revolucija tako potpuno preuzima tu ulogu temeljnog događaja, s posljedicama duga trajanja koje su takve da ih čitava struja istraživanja pokušava analizirati.

Projicirana slika francuske revolucije

Transformacija ideja vodilja i vrijednosti koje je revolucionarna Francuska lansirala u svijet ne samo u političkoj i filozofskoj misli već i u književnosti, u umjetnosti i šire od toga, u svemu što danas nazivamo kolektivnom imaginacijom ogromno je područje i ogromna pustolovina koja nas vodi sve do XX. stoljeća. Na tom području ima nekoliko doista sugestivnih zaustavljanja kao što su radovi Mauricea Agulhona o alegorijskim izrazima

Republike u obliku »Marianne« iz XIX. stoljeća. Ali kažimo šire da vrlo jaka međunarodna mobilizacija na znanstvenom planu u času približavanja dvjestogodišnjice želi naravno analizirati te postumne pustolovine francuske revolucije prenošenjem njezinih ideja vodilja u razne zemlje. O tome svjedoči mnogostruki odgovor nacionalnih historiografija.

Kao zaključak: pobjedonosna ili ugrožena revolucija

Ma koliko bio površan pregled kojem smo se posvetili ne bi mogao potvrditi dojam skleroze, sutona ili ponavljanja što ih je rječnik preuzetih ideja ponovo na nas prenio. Historiografija francuske revolucije doživljava pravi preporod. Nemoguće je danas više govoriti o hegemonističkom čitanju na tom području koje bi bilo obilježeno eksplozijom u svim smjerovima a to je nesumnjivo dobro. Ostaje dojam da ta historiografija otkriva također svoju zbunjenost između skrupula »jakobinske« historiografije koja ponovo stječe pouzdanje, nakon što je bila na nišanu svih napada i nelagodnosti »revizionističke« historiografije koja je možda iscrpila svoju zdravu provokativnu novost i nalazi se suočena s vulgariziranom i prerušenom upotrebom svog smjera od treće škole koju bismo nazvali »anatemom« ideja vodilja lansiranih jučer u vezi s neizbježnim »skretanjima« revolucije. Što se tiče te treće grupe, ona i dalje hrabro djeluje, iako njezino mjesto na naučnom planu nije značajno jer je diskvalificirano polemikom koja joj oduzima njezinu vjerodostojnost.

To nimalo ne olakšava neophodan rad na nadoknađivanju ili ponovnom uvođenju slike, iskrivljene koliko gubitkom kolektivnog pamćenja toliko i nazadovanjem znanja kod publike, uza sve to, vrlo željne spoznaje. Bilo bi vrlo štetno da se proslava dvjestogodišnjice pretvori u škare koje se otvaraju između aktivnog i otvorenog historijskog istraživanja i rasprava prenošenih preko mas-medija s najviše ponavljanim idejama s bogatom kontrarevolucionarnom tradicijom, učvršćujući sliku revolucije viđene isključivo kroz njezine aspekte krvi i razaranja.

U svakom slučaju ta otvorena situacija pruža dovoljno razloga za nadu. Revolucija nije »završena«: ona zaista ostaje jedno od diskriminirajućih svjedočanstava koje je najupečatljivije obilježilo kolektivno mišljenje Francuza. Izvan Francuske, ona izaziva značajno usklađivanje interesa, kolektivnu simpatiju koja je često iznenađena stanjem duša samih Francuza. Možemo se nadati da će to usklađivanje nacionalnih, provincijskih i međunarodnih zahtjeva naći svoj odaziv u 1989. prilikom održavanja Svjetskog kongresa o »Slici francuske revolucije«. U svakom slučaju na historičarima leži odgovornost da pokažu, kako se govorilo za vrijeme revolucije, da su dorasli situaciji. To je historijski sastanak koji se ne smije propustiti.*

* U želji da objavimo prilog u vezi s dvjestogodišnjicom francuske revolucije, obratili smo se direktoru Instituta francuske revolucije Michelu Vovelleu. Molili smo ga prije svega za informaciju o stanju polemike oko interpretacije revolucije koja je, čini se, postala sastavni dio današnjih političkih sukoba u Francuskoj. Poslao je članak iz časopisa Annales historique de la Révolution Française, 1987, a

vjerujemo da će i nama pružiti obavijest o »stanju duhova« u Francuza uoči dvjestogodišnjice iako možda neće biti sve jasno zbog našega nepoznavanja francuske literature o revoluciji.

Francuzima je revolucija uvijek bila predmet kulta ili užasa. Svatko tko je o njoj pisao u 19. stoljeću nužno se predstavljao kao rojalist, liberal ili jakobinac. U tom pogledu francuska revolucija nije »završena« ni danas. U svom pregledu bogatstva i raznolikosti literature o revoluciji, Vovelle prikazuje sukob »jakobinske« i »revizionističke« historiografije. Ova prva je dala temeljne priloge socijalnoj povijesti revolucije, ali je to velikim dijelom bila »linearna historija« koja je imala svoj početak u jakobinskoj fazi revolucije a svršetak u socijalizmu. Prije nekoliko godina napala ju je »revizionistička« historiografija sa snažnom kontra-revolucionarnom notom, sklona da u revoluciji uopće, a ne samo u jakobinskoj fazi, vidi početak kretanja prema Gulagu. Vovelle ističe da je polemika ipak izazvala značajne rezultate i nova područja istraživanja, ali je taj razvoj zasjenjen time što je francuskoj javnosti prije svega poznata banalizacija toga sukoba na niskoj intelektualnoj razini, proširena sredstvima informiranja. Danas, velikim dijelom prevladani, zastoj u istraživanju revolucije autor pripisuje nekada prihvaćenoj tezi F. Braudela o »dugom trajanju« prema kojoj se revolucija svrstavala u kratkotrajnu događajnu historiju (vidi priloge M. Gross u HZ 1986. i 1987).

Najpoznatiji radovi M. Vovellea jesu:

La chute de la monarchie 1787–1792 (Pad monarhije), Pariz 1972; *Pieté baroque et déchristianisation en Provence au XVIIIe siècle. Les attitudes devant la mort d'après les clauses des testaments* (Barokna pobožnost i dekristijanizacija u Provansu u XVIII. stoljeću. Držanje pred smrću prema klauzulama testamenata), Pariz 1973; *La mentalité révolutionnaire. Société et mentalités sous la Révolution française* (Revolucionarni mentalitet. Društvo i mentaliteti u vrijeme francuske revolucije), Pariz 1985; *La Révolution française, images et récits* (Francuska revolucija, slike i prikazi), 5 sv., Pariz 1986.

Redakcija

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAC: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUS

LEKTOR I KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Narudžbe šaljite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 30.000 d

Izdavanje časopisa sufinancira
Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1989.